

ЧАТЫРЫ ГІСТОРЫІ САЛАМЕІ

Рамантычная гісторыя
з трагікамічнымі ўспамінамі
ў 2-х дзеях

Чалавек чалавеку люстра.
Турэцкая прыказка

А С О Б Ы

С а л а м е я Р у с е ц к а я -- лекарка з Наваградчыны
А й ш э – маладая турчанка
Н е д з і м – малады турак
Я к у б Г а л ь п і р -- лекар-немец
Ю з а ф П і л ь ш т ы н – аўстрыйскі харунжы
А д о н і с -- польскі шляхціц

Дзеянне адбываецца ў Стамбуле ў 1760 годзе ад нараджэння Хрыстова.

У п'есе выкарыстаныя алузіі з мемуараў Саламеі Русецкай “Авантуры майго жыцця” ў перакладзе М. Хаўстовіча, верш Махмеда Недзіма “Таёмнай радасцю прыйдзі...” ў перакладзе Н. Русецкай, а таксама фрагменты беларускай песенна-інтымнай лірыкі ХУІІ – ХУІІІ стст.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

З’ява першая

Стары, недагледжаны дом на ўскрайку Стамбула. У пакойчыку, справа за пісьмовым сталом, лекарка С а л а м е я Р у с е ц к а я , а злева, за карцёжным столікам, яе былыя мужы і каханкі: Я к у б Г а л ь п і р , Ю з а ф П і л ь ш т ы н і А д о н і с . Пасярэдзіне пакоя – куфар з неразабраным адзеннем, на заднім плане – шафа з начыннем для лекаў і нешматлікімі кнігамі. Праз усю заднюю сцяну праходзіць вялізная расколіна.

Саламея старанна нешта піша ў нататнік, паны гуляюць у карты.

С а л а м е я (*услых*). Року Божага 1760-га, пакінуўшы двор яснавельможнага пасла польскага, я зняла сабе ў Стамбуле дом за мізэрную плату, бо ён быў стары і недагледжаны, і людзі, відаць, баяліся ў ім сяліцца. (*Азіраецца на расколіну ў сцяне.*) Але я не зважала на расколіны ў сценах, бо збіраючыся здзейсніць падарожжа ў Святую Зямлю, мусіла ашчаджаць грошы. (*Пасля невялікага роздуму.*) Тут, пакінутая ўсімі, я зноў узялася за свае мемуары, каб паведаць свету пра свой дзіўны лёс: колькі разоў Фартуна мяне ўзбагачала і зноў даводзіла да галечы, колькі разоў я была ў небяспецы, але з ласкі Пана Бога выратаўвалася. (*Зноў падумаўшы.*) Пра свае прыгоды пры двары расійскай імператрыцы Ганны Іванаўны, аўстрыйскага імператара Карла, прускага караля Фрэдэрыка і ў сералі султана турэцкага Мустафы...

П і л ь ш т ы н (*адрываецца ад картаў*). Уяўляеце, панове, колькі хлусні будзе ў гэтых мемуарах?

Г а л ь п і р . Здагадваюся, што яна пра нас напіша!

А д о н і с (*аксамітным голасам*). Спадзяюся, любая, ты не назавеш майго сапраўднага імя?

С а л а м е я (*працягвае*). А таксама пра сваіх няверных мужоў і агіднага кавалера. Праз іх пакінула я Айчыну, страціла любоў дзяцей, давер прыцяляў, і мушу жыць самотна тут, у чужым краі, каб толькі не зносіць крыўды і пагарду дома!

П і л ь ш т ы н (*да кампаньёнаў*). Я ж вам казаў, панове!

С а л а м е я (*прыслухоўваецца*). Што за шум? (*Адкладае пяро і вымае з шуфляды стала два пісталеты.*)

Чуваць нечыя ціхія крокі. Нечакана ў задняй сцяне адчыняецца таемны лаз і адтуль з’яўляецца А й ш э . На вачах у дзяўчыны – прыгожая цёмная павязка; нібыта гуляючы з кімсьці ў каты і мышы, гасця асцярожна пасоўваецца ў цэнтр пакоя. Саламея здзіўлена назірае за маладой турчанкай, трымаючы ў руках пісталеты.

А й ш э (*упаўшы на куфар*). О, Алах, што гэта?

Саламея ціхенька кладзе пісталеты на стол, але дзяўчына імгненна рэагуе на ледзь чутны стук.

(Спалохана). Хто тут?

С а л а м е я *(спакойна)*. Гаспадыня. А ты што робіш у маім доме, шаноўная?

А й ш э *(разгублена)*. У тваім доме? Прабач, незнаёмая пані, я не ведала, што тут нехта пасяліўся. *(Хоча вярнуцца туды, адкуль прыйшла.)*

С а л а м е я. Але чакай, дзяўчына! Раствлумач, адкуль ты ўзялася? Няўжо ў маё жытло можа кожны ўвайсці проста праз сцяну?

А й ш э. Не кожны. Толькі я адна ведаю пра таемны лаз.

С а л а м е я. Адкуль ты ведаеш?

А й ш э. Я жыву ў суседнім доме. Некалі гэты дом таксама належаў нашай сям'і, і мой бацька, Гайваз-паша, баючыся султанавага гневу, хацеў мець таемны выхад, на ўсякі выпадак. Па смерці бацькі ў нашым доме пасяліўся ягоны брат Алі, а гэты дом пачалі здаваць розным людзям. Я не казалі дзядзьку пра таемны лаз. Прашу цябе, пані, не выдавай мае таямніцы! Пасля таго, як ты ўцячэш з гэтага проклятага месца, я зноў змагу хадзіць сюды гуляць.

С а л а м е я. А чаму ты думаеш, што я адсюль уцяку?

А й ш э. Хіба ты не чула пра зданяў, якія тут жывуць? Вядома, мой дзядзька не папярэдзіў цябе, чужаземку... Неяк ён здаў дом двум янычарам, якія былі разбойнікамі. Яны заваблівалі сюды сваіх ахвяр, забівалі, забіралі грошы і адзенне, а целы закопвалі ў двары.

С а л а м е я. Што за казкі ты расказваеш?

А й ш э. Клянуся Алахам! Злачынцаў выкрылі і адсеклі ім галовы, але пасля гэтай гісторыі дом набыў дрэнную славу і ахвотных яго зняць не знаходзілася. Кажуць, уночы тут блукаюць здані забітых янычарамі людзей.

С а л а м е я. Я не баюся чужых зданяў. *(Сумна ўсміхаецца.)* Я важу з сабой сваіх уласных.

Пры гэтых словах паны, што гуляюць у карты, уздымаюцца з-за стала і важна раскланьваюцца.

А й ш э *(няўпэўнена)*. Дом вельмі занядбаны, у кожную хвіліну можа абваліцца дах.

С а л а м е я *(іранічна)*. Менавіта таму ты любіш тут гуляць?

А й ш э. Гэта адзінае месца, куды я магу выйсці без дазволу дзядзькі.

С а л а м е я *(уздымаецца з-за стала і падыходзіць да Айшэ)*. Як цябе завуць?

А й ш э. Айшэ. А цябе, пані?

С а л а м е я. Саламея. Чаму ў цябе на вачах павязка, Айшэ? *(Дакранаецца рукой да павязкі на вачах у дзяўчыны.)*

А й ш э. Не чапай, пані! *(Робіць некалькі крокаў убок і натыкаецца на шафу з лекамі.)*

С а л а м е я. Асцярожна! Там начынне з лекамі!

А й ш э *(спалохана)*. Ты – лекарка?

С а л а м е я. Так. Што з тваімі вачыма?

А й ш э. У мяне ў вачах завяліся чарвякі.

С а л а м е я. Якое глупства! Пакажы. (*Робіць крок да Айшэ.*)

А й ш э. Нельга здымаць павязкі! (*Адскоквае ўбок.*) Той, хто пабачыць чарвякоў, памрэ ад жаху.

С а л а м е я. Хто табе такое сказаў?

А й ш э. Муфід-ханум, знахарка. Яна спрабавала вытруціць чарвякоў зеллем, але чарвякі з'елі зелле і зрабіліся яшчэ большымі. Неўзабаве яны ператворацца ў змей, аднойчы ноччу выпаўзуць і задушаць мяне.

Г а л ь п і р (*адрываецца ад картаў, пачуўшы словы Айшэ*). Чула, Саламея? (*З'едліва.*) Занатуй гэтую гісторыю ў сваіх паперах.

С а л а м е я (*мякка*). Айшэ, твой дзядзька мусіць паказаць цябе сапраўднаму лекару. Хочаш, я зайду да вас заўтра?

А й ш э. Мой дзядзька не будзе марнаваць грошай. Ён чакае жаніха, які б заплаціў за маё лячэнне.

С а л а м е я. Бачу, не пашанцавала табе з дзядзькам, дзяўчына.

А й ш э. У нас пра такіх кажуць: у Ай-Сафіі просіць міласціну, а ў Султанахмед сам падае.

С а л а м е я. Даўно ты захварэла?

А й ш э. Адразу па смерці бацькоў. (*Хоча змяніць тэму размовы.*) А ты жывеш адна?

С а л а м е я. Так.

А й ш э (*здзіўлена*). А дзе твой муж, дзеці?

С а л а м е я. Дзеці даўно павырасталі і засталіся на Айчыне, а муж...

Карцёжнікі ўсхоплівахапляюцца з-за стала і нецярпліва глядзяць на Саламею.

(*Задуменна*). Адзін – ведаю, што памёр, другі – думаю, недзе загінуў, а трэці – мабыць, жыве.

Расчараваныя паны зноў сядуць за стол.

А й ш э (*уражаная*). Саламея-ханум, у цябе было тры мужа? З якога ты краю прыехала?

С а л а м е я. З далёкага паўночнага краю, Айшэ. Дзе чалавек такі самы нешчаслівы, як і тут, у Турцыі.

А й ш э (*намацаўшы рукой бераг стала*). Раскажы мне пра сябе, Саламея. (*Намацае рукой Саламеіны запісы.*) Я так любіла раней чытаць у кнігах розныя цікавыя гісторыі. (*Перагортвае старонкі нататніка.*)

С а л а м е я. У кнізе, якую ты трымаеш у руках, запісана гісторыя майго жыцця.

А й ш э (*ацаніўшы таўшчыню кнігі*). У цябе было незвычайнае жыццё! (*Усаджваецца на стол.*) Расказвай хутчэй!

С а л а м е я (*павагаўшыся*). Але пры адной умове.

А й ш э. Якой?

С а л а м е я. Спачатку ты пакажаш мне свае вочы.

А й ш э. Не! (*Саскоквае са стала і закрывае твар рукамі.*)

С а л а м е я. У такім разе – усяго добрага. Вяртайся да свайго дзядзькі.
(*Адварочваецца ад Айшэ.*)

А й ш э (*пасля доўгай паўзы*). А ты не баішся?

С а л а м е я. Я – лекарка.

Г а л ь п і р (*адрываецца ад картаў*). Ха-ха-ха! Шарлатанка!

А й ш э (*уздыхнуўшы*). Я згодная.

С а л а м е я (*падышоўшы да дзяўчыны*). Я не зраблю табе балюча. Толькі пагляджу і завяжу назад. А лячэнне пачнем заўтра, калі я прыгатую патрэбныя лекі. (*Здымае павязку і ўважліва разглядае хворыя вочы Айшэ.*)

А й ш э. Ты іх бачыш?

С а л а м е я. Каго?

А й ш э. Чарвякоў.

С а л а м е я. Ніякіх чарвякоў у цябе няма. Ёсць толькі хвароба – не страшная, але, на жаль, вельмі запушчаная. Найперш давядзецца саскрэбці з вачэй гной. Будзе балюча.

А й ш э. Ай!

С а л а м е я. Потым я прыгатую мазь і буду мазаць табе вочы штовечара. (*Завязвае павязку дзяўчыне на вочы.*) Ты згодная?

А й ш э (*мужна*). Пры адной умове. Ты раскажаш мне пра сваё жыццё.

С а л а м е я (*задуманна*). У вас іншы край, іншыя звычаі. Шмат што падасца табе дзіўным і незразумелым.

А й ш э. Раскажы, як ты трапіла ў Стамбул і зрабілася лекаркай.
(*Залазіць на стол і сядзе па-турэцку. Знаходзіць раптам лекарскія шалі і пэўны час трымае іх у руках, выглядаючы як багіня Феміда.*)

Паны кідаюць гульні ў карты і таксама збіраюцца слухаць Саламеін аповяд. Якуб Гальпір нецярпліва чакае свайго выхаду на сцэну.

С а л а м е я (*пасля працяглай паўзы*). У маладым веку выдалі мяне мае бацькі замуж з Літвы, ваяводства наваградскага за старога лекара-немца Якуба Гальпіра. Бацька мой, Яўхім Русецкі, усё жыццё хварэў на вочы і, калі Гальпір шчасліва вылечыў яго. Ён з радасцю расплаціўся адной з чатырох дачок замест грошай. У тым жа 1731 годзе мы з мужам прыехалі ў Стамбул, дзе Гальпір знайшоў багатую практыку...

Пакой занураецца ў цемру, і толькі Саламея застаецца ў пляме святла. Калі пакой асвятляецца зноў, у ім ужо няма ні Айшэ, ні Саламеіных амаратаў.

Напэўна, Якуб ажаніўся са мной, каб мець у доме дармавога служку і вучня-памочніка. А ў мяне ніхто не пытаўся, ці хачу я за яго замуж. Але неўзабаве па прыездзе ў Стамбул мой муж трапіў у вязніцу, і я мусіла яго ратаваць.

Уваходзіць Якуб Гальпір у жалезным ашыйніку з доўгім іржавым ланцугом.

(Да Гальпіра.) Божа мой, Якуб, што здарылася? Чаму цябе кінулі ў вязніцу?

Г а л ь п і р. О, Meine Mädchen! Дзякуй, што прыйшла развітацца. Бачымся з табой, можа, апошні раз.

С а л а м е я. Не кажы глупстваў, Якуб! У чым цябе вінавацяць?

Г а л ь п і р *(бездапаможна)*. У смерці султанскага чаўша. Я лячыў яго два тыдні і ён пачаў быў папраўляцца, але ўчора выпіў элексіру, якога я яму даў, і праз гадзіну памёр.

С а л а м е я. Ты памыліўся? Даў яму замест элексіра яд?

Г а л ь п і р. Не мог я так памыліцца!

С а л а м е я. А, можа, элексір сапсаваўся?

Г а л ь п і р. Не. Я думаю, чаўш памёр сам ад хваробы. На маё няшчасце, смерць адбылася адразу пасля ўжывання лекаў.

С а л а м е я. Ты думаеш ці ты пэўны ў гэтым? А калі ты ўсё ж памыліўся і даў чаўшу яд?

Г а л ь п і р. Якая цяпер розніца! Усё роўна мяне заўтра задушыць кат як забойцу.

С а л а м е я. Не! Я пайду да султанскага лекара і пераканаю яго, што ты не вінаваты ў смерці чаўша.

Г а л ь п і р. Не дапаможа, meine Seele. Сам візір Ізмаіл-паша загадаў кінуць мяне ў вязніцу.

С а л а м е я. Я пайду да самога візіра.

Г а л ь п і р. Ты хіба не чула, які гэта страшны чалавек? Ды ён і туркаў, і хрысціян душыць, як кот мышэй! Што яму жыццё беднага нямецкага лекара? А ты ведаеш, што ён вырабляе з белагаловымі, якія просяць за сваіх няшчасных мужоў? Лепш не трапляць у ягоныя кіпцюры.

С а л а м е я. Але я пайду да яго. Не ведаю як, але я вызвалю цябе, Якуб!

Г а л ь п і р. Не! Я табе забараняю! Лепш я памру найжахлівейшай смерцю, чым мая жонка страціць сваё сумленне.

С а л а м е я. Не, лепш я страчу свой гонар, чым дазволю памерці свайму мужу.

Г а л ь п і р. Саламея, што ты кажаш? Апомніся!

С а л а м е я. Я твая жонка, Якуб. І зраблю ўсё, каб цябе выратаваць.
(Выходзіць з пакоя.)

Г а л ь п і р *(крычыць услед)*. Не хадзі да візіра, Саламея! Я не дазваляю! Я не дарую табе, Саламея! *(Закрывае галаву рукамі.)*

У пакой ціха ўваходзіць С а л а м е я , трымаючы ў руцэ ключык ад ашыйніка.

С а л а м е я *(сумна)*. Мужчыне лягчэй вынесці ўласную ганьбу, чым ганьбу сваёй жонкі. Уяўляю, якую жахлівую ноч перажыў Гальпір, якія брыдкія малюнкi паўставалі перад ягонымі вачыма. Не дзіва, што, калі

раніцай я ўвайшла ў вязніцу, муж сустрэў мяне непрыязна. *(Да Гальпіра.)* Якуб, цябе вызвалілі! Я прыйшла забраць цябе дадому! *(Кідаецца мужу на шыю.)*

Г а л ь п і р *(лаецца)*. Dirre! Lump! *(Б'е жонку рукой па твару.)* Дзеўка! Самадайка!

С а л а м е я *(перахапіўшы ўзнятую над ёй руку)*. Не! Не! Не гнявіся на мяне, я не зрабіла нічога ганебнага! Я проста выпіла перад візірам і султанскім лекарам элексір, які прымаў чаўш.

Г а л ь п і р. Што? Ты выпіла элексір?

С а л а м е я. Я папрасіла, каб жонка чаўша прынесла ў палац візіра элексір, і на вачах усіх дапіла ўсё, што заставалася ў бутэльцы. Я не памерла, Ізмаіл-паша зразумеў, што ты не вінаваты, і загадаў цябе вызваліць. Усё проста.

Г а л ь п і р *(гнеўна)*. Проста? А калі б у бутэльцы быў яд?

С а л а м е я *(спакойна)*. Тады я памерла б і цябе б не выпусцілі.

Г а л ь п і р *(узносіць рукі да неба)*. О, mein Gott! Што за жонку ты мне даў! *(Абдымае Саламею.)* Мілая мая, мая родная! Ты выратавала мяне, а я, я... Што я пра цябе падумаў, як цябе сустрэў... Даруй мне, Саламея, даруй. *(Плача.)*

С а л а м е я. Дай я здыму з цябе гэты жудасны ашыўнік і мы пойдзем дадому. *(Устаўляе ключык у замок ашыўніка, здымае ашыўнік і кідае на падлогу.)*

Г а л ь п і р. Так, так, mein Herz, пойдзем дадому. Як добра, калі ў сталым веку ў цябе ёсць дом, ёсць мілая, верная жонка. Што яшчэ трэба беднаму нямецкаму лекару?

Саламея і Якуб Гальпір выходзяць з пакоя. С а л а м е я неўзабаве вяртаецца.

С а л а м е я *(перадражнівае мужа)*. Як добра, калі на старасці гадоў у цябе ёсць дом, ёсць мілая, верная жонка. Што яшчэ трэба беднаму нямецкаму лекару? Цьфу! Стары слімак! Спачатку мы сапраўды жылі добра; у нас нарадзілася дачка Канстанцыя, я памагала мужу ў ягонай лекарскай працы. Шмат ад яго навучыўшыся, я і сама пачала лячыць людзей, мела ўсё больш пацыентаў і няблага зарабляла на жыццё. І раптам мой любы муж уцёк ад мяне, забраўшы ўсе грошы і каштоўнасці, пакінуўшы мяне з маленькай дачкой на руках у чужой, далёкай краіне. Толькі праз некалькі гадоў даведлася я прычыну ягоных уцёкаў. У 1735 годзе мы з Канстанцыяй пакінулі Стамбул і пасля шматлікіх і небяспечных прыгод апынуліся ў Сафії, дзе я знайшла службу пры двары пашы Кюпру-улу і мела пацыентаў у горадзе. Не думала я, што давядзецца калі яшчэ сустрэцца са сваім мужам.

У пакой няўпэўнена ўваходзіць Я к у б Г а л ь п і р, якога цяжка пазнаць: ён у заношаным, падзертым адзенні, з павязкамі на галаве, на руках і на нагах.

Г а л ь п і р *(дрогкім голасам)*. Можна да пані лекаркі?

С а л а м е я (*не пазнаўшы*). Хто ўпусціў у мой дом гэтага жабрака? (*Да Гальпіра.*) Я не прымаю сёння пацыентаў, дзядуля!

Г а л ь п і р. Пабойся Бога, Саламея, ты не пазнаеш мяне? Зірні, гэта я, твой муж Якуб Гальпір.

С а л а м е я (*узіраецца*). Святая Панна Марыя! Якуб, што з табой сталася?

Г а л ь п і р. Фартуна адварнулася ад мяне. Я страціў маёмасць, грошы і здароўе. Ты адзіная ў мяне засталася, *meine Mädchen*. Злітуйся нада мной, не гані са свайго дома.

С а л а м е я. Цябе нельга пазнаць!

Г а л ь п і р. Я цяжка хворы на кантрактуры і ніводзін лекар не бярэцца мне дапамагчы. Я чуў, што ты цяпер найлепшы медык у Сафіі і нават маеш службу пры двары пашы Кюпру-улу. Вылечы мяне, Саламея, альбо няхай я памру на тваіх руках.

С а л а м е я. Але чаму ты ўцёк ад мяне ў Стамбуле? Употайкі зносіў каштоўнасці і грошы з дому і, не сказаўшы ні слова, уцёк?

Г а л ь п і р (*укленчвае перад Саламеяй.*) Даруй мне, Саламея, даруй!

С а л а м е я. Але чаму, чаму?

Г а л ь п і р (*злосна*). Ты сама вінаватая. (*Устае з каленяў.*) Навошта ты ўзялася лячыць людзей?

С а л а м е я. Бо ты навучыў мяне.

Г а л ь п і р. Я навучыў цябе самаму простаму, каб ты магла мне дапамагаць. А ты пачала лячыць сама.

С а л а м е я. Туркі не хацелі дапускаць да сваіх хворых жонак лекараў-мужчын. Таму яны ахвотна звярталіся да мяне.

Г а л ь п і р. Але потым да цябе пачалі звяртацца і хворыя мужчыны. Нават мае пацыенты!

С а л а м е я. Во яно што... Ты пачаў зайздросціць мне? Я зачэпіла тваё мужчынскае самалюбства?

Г а л ь п і р. Не мужчынскае, лекарскае! Адзін Бог ведае, як ты лячыла людзей, не ведаючы медыцыны, не ведаючы нават лаціны!

С а л а м е я (*спакойна*). Проста я ставілася да сваіх хворых пачалавечаму.

Г а л ь п і р. Ты не ўмела напісаць рэцэпта, а бралася лячыць безнадзейных пацыентаў, ад якіх адмаўляліся іншыя медыкі! Давала зусім не тыя мікстуры, якія трэба!

С а л а м е я. Як можна адмовіць чалавеку ў дапамозе? Нават безнадзейна хвораму?

Г а л ь п і р. І што самае жахлівае, твае няшчасныя пацыенты папраўляліся! *Teufelei!*

С а л а м е я. Да мяне іх розныя добрыя лекары лячылі, але Пан Бог не аб'явіў гадзіну, калі ім ачуняць, а я са сваімі кепскімі лекамі акурат на гэтую гадзіну трапляла.

Г а л ь п і р. Авантурыстка!

С а л а м е я. Фартуна спрыяла мне. Можа таму, што яна таксама жанчына.

Г а л ь п і р. Такая ж зменлівая, як і ўсе жанчыны. О, я проста не стаў чакаць, пакуль яна ад цябе адвернецца, пакуль ты трапіш у вязніцу за шарлатанства, і я разам з табой!

С а л а м е я. Але фартуна адварнулася ад цябе, Якуб.

Г а л ь п і р (*зноў уклечвае перад Саламеяй.*) Даруй мне, Саламея, даруй!

С а л а м е я. А, можа, гэта боскае пакаранне звалілася на тваю галаву?

Г а л ь п і р. Злітуйся, Саламея, вылечы мяне!

С а л а м е я. Мілы мой муж! Я выбачаю табе і на цябе не крыўдую. Заставайся са мной, мой дом – твой дом, і ўсё, што я маю – таксама тваё. Але як я вылечу цябе? Усё, што я ведаю з медыцыны, я ведаю ад цябе. Калі ты сам не можаш даць рады гэтай хваробе, калі перад ёй адступіліся іншыя, адукаваныя лекары, чым дапамагу я? Сам кажаш, што я шарлатанка, не ведаю ні медыцыны, ні лаціны...

Г а л ь п і р (*ныя*). Вылечы мяне, Саламея! Не разумею як, але ў цябе ўсё выходзіць. Мне пакруціла рукі і ногі, боль абручом сціскае галаву, уся скура ў больках. Ты – мая апошняя надзея, mein Gott.

С а л а м е я. А ты навучыш мяне пісаць на лаціне рэцэпты?

Г а л ь п і р (*абдымае Саламею за ногі*). Усё, што хочаш, любая. Усё, што хочаш.

С а л а м е я (*усклаўшы рукі на мужаву галаву*). І вось я ўзялася лячыць свайго няшчаснага, хворага мужа. Ніколі раней я не сутыкалася з такой хваробай, як умела людзям памагала, а тут solwacja Mercuriusz, гэта сур'ёзна.

Г а л ь п і р (*нездаволена*). Mercuriusz solwacja.

С а л а м е я. Менавіта Mercuriusz solwacja – гэта я вучу лаціну... Засмучаная, што першая мая практыка будзе на маім мужу, памалілася я Святой Тройцы і пачала лячыць яго, як магла і чым магла. Спадзявалася адно на помач Божую, а не на ўласныя сілы і ўмельства...

Г а л ь п і р (*ускочыўшы з каленяў*). І вылечыла, сама дзіўнае – вылечыла. (*Абурана.*) Адукаваныя медыкі, немцы ды італьянцы адступіліся, а дзікунка-ліцвінка дала рады! О, mein Gott! Я нічога не разумею ў медыцыне! (*Раз'юшаны выбягае з пакоя, зрываючы з сябе павязкі.*)

Пакой занураецца ў цемру, толькі на Саламею падае святло.

С а л а м е я. Ты нічога не разумееш у жыцці, Якуб. Не немцы ды італьянцы, а дзікунка-ліцвінка была тваёй Mädchen, тваёй Seele, тваім Gott. Ачуняўшы і пажывіўшыся каля мяне ў Сафіі, мой здаровы муж зноў кінуў мяне і ўцёк у Боснію, а адтуль – у Стамбул. Я ўжо і не крыўдавала на яго, але Пан Бог яму, відаць, не дараваў: у Стамбуле Якуб Гальпір заразіўся пошасцю і памёр.

Пакой асвятляецца, і мы бачым Айшэ, уражаную Саламеіным аповедам.

А й ш э. Які няўдзячны чалавек: Ты рызыкавала дзеля яго жыццём, а ён падманваў цябе, абкрадаў. Як ты магла дараваць яму крыўды і абразы?.. Ты вельмі добрая, Саламея-ханум. Я заўтра прыйду да цябе, лячыць вочы.

С а л а м е я. Буду рада зноў цябе бачыць, Айшэ. *(Асцярожна.)* Цябе праводзіць?

А й ш э. Не трэба. Я так часта сюды прыходжу, што ведаю дарогу на памяць. Дабранач, Саламея-ханум.

С а л а м е я. Да заўтра, Айшэ.

Айшэ знікае за дзярыма.

Кажуць, сляпыя заўважаюць у нас нават тое, чаго не дадзена разгледзець відушчым. Хацела б я ўбачыць сябе вачыма гэтай невідущай дзяўчыны.

З’ява другая

Праз некалькі дзён у пакоі ў Саламеі. Саламея са слоікам мазі ў руках варожыць над вачыма А й ш э, якая сядзіць спінай да глядачоў. Больш у пакоі нікога няма.

С а л а м е я. Ты мужная дзяўчына, Айшэ. Ні разу не крыкнула, пакуль я прамывала табе вочы.

А й ш э. Я баялася, што пачуе дзяцька ці хто з радні.

С а л а м е я. Вялікая сям’я ў твайго дзядзькі?

А й ш э. Чатыры жонкі, два сыны і пяць дачок.

С а л а м е я. Весела табе з імі.

А й ш э. На мяне ніхто не звяртае ўвагі. Хлопцы на жаночай палове зусім не бываюць, а цёткі і сёстры вельмі занятыя: пераказваюць адна адной плёткі альбо разглядаюць праз шчыліны ў аканіцах мінакоў. Наш другі паверх выступае над першым і гэта дазваляе бачыць усю вуліцу: з канца ў канец. Удала прыдуманая, праўда, Саламея-ханум?

С а л а м е я. А мне такая асаблівасць турэцкіх дамоў здавалася спачатку вельмі недарэчнай. Цяпер разумею, што гэта дойдзі парупіліся пра цікаўных жанчын. *(Заканчвае мазь вочы Айшэ.)* Пасядзі хвілінку, пакуль мазь падсохне. *(Стаўляе мазь у шафу і вяртаецца да Айшэ.)* Але ж з акна ўсяго свету не ўбачыш.

А й ш э. Мае сёстры глядзяць на мужчын-мінакоў і мараць, як хутчэй выйсці замуж. Дзве з іх ужо маюць нарочных. Навошта ім увесь свет?

С а л а м е я. І праўда, навошта? Вандраваць па свеце – цяжкі крыж для жанчыны. Такіх падарожных не назавеш шчаслівымі. Не патрэбны ўвесь свет і табе, неўзабаве ты выйдзеш замуж і пакінеш нялюбы дом.

А й ш э. Я не выйду замуж: каму патрэбная невідущая жонка?

С а л а м е я. Не бядуй, мы цябе вылечым і жаніхоў будзе не адбіцца.

Айшэ раптам пачынае сціраць мазь з вачэй рукавом сукні.

Што ты робіш, дурніца? (*Ханае Айшэ за рукі.*)

А й ш э (*крычыць*). Не трэба мяне лячыць! Пусці, я пайду дадому.

С а л а м е я. Супакойся, дзівачка. Што з табой?

А й ш э. Не хачу быць відушчай!

С а л а м е я. От табе і маеш! Давай раскажвай усё шчыра, як надоечы я табе.

А й ш э. Той, за каго я хачу замуж, ужо сватаўся да мяне, але мой дзядзька яму адмовіў.

С а л а м е я. Чаму?

А й ш э. Дзядзька палічыў, што Недзім не мае дастаткова грошай, каб узяць мяне за жонку.

С а л а м е я. Старая як свет гісторыя. А хто такі Недзім?

А й ш э. Настаўнік, які вучыў мяне турэцкаму і арабскаму пісьму.

С а л а м е я (*недаверліва*). Твой скнара-дзядзька плаціў за тваю навуку?

А й ш э. Не, гэта было яшчэ пры бацькавым жыцці.

С а л а м е я. Зазвычай туркі не запрашаюць да сваіх дачок лекараў і настаўнікаў мужчын. (*Убок.*) І, як бачым, слухна робяць. (*Завязвае дзяўчыне на вочы павязку.*)

А й ш э. Мой бацька, Гайваз-паша, не быў чалавекам звычайным. Ён цікавіўся паэзіяй, музыкай, заўсёды прывозіў з паходаў кнігі і карціны. Вельмі кахаў маю маці Лаціфу, і хоць Алах не даў ім дзяцей, апрача мяне, бацька не хацеў мець іншых жонак. Аднаго разу маці сама падаравала яму маладую нявольніцу, каб тая нарадзіла яму нашчадка, але бацька прагнаў дзяўчыну служыць на кухню. Не дзіўна, што, калі маці памерла, і бацька нядоўга затрымаўся на гэтым свеце. (*Пачынае ўсхліпваць.*)

С а л а м е я (*спешна змяняе тэму*). А што Недзім?

А й ш э. Ах, Саламея-ханум, каб ты толькі яго бачыла! Як прыгожа ён чытаў вершы, спяваў і граў на бандуры!

С а л а м е я (*спалохана*). Божа літасцівы, толькі не гэта!

А й ш э. Што ты кажаш?

С а л а м е я. Ай, не, я пра сваё. (*Убок.*) Ведала я аднаго такога, што прыгожа спяваў і граў на бандуры.

А й ш э (*летуценна*). Запомніўся мне адзін верш, які чытаў Недзім. Юнак запрашае дзяўчыну адправіцца з ім у шчаслівы горад-сад. Туды, дзе шмат празрыстых сажалак і ціхіх алей, дзе з пашчы цмока б'е фантанам жывая вада, дзе начуюць у залатым палацы вятры. Там спаўняюцца самыя патаемныя жаданні... Ты любіш вершы, Саламея?

С а л а м е я. Куды ахвотней я чытаю медычныя трактаты.

А й ш э (*прытуліўшыся да Саламеі*). А як ты думаеш, шчаслівы горад існуе насамрэч?

С а л а м е я. Можа быць, толькі я чамусці заўсёды абмінала яго ў сваіх падарожжах. А дзе цяпер твой Недзім?

А й ш э. Хадзілі чуткі, што адразу пасля няўдалага сватання ён з'ехаў у Егіпет.

С а л а м е я. Калі ён пасватаўся да цябе хворай, значыцца шчыра кахаў. Шчаслівая ты, Айшэ. Я пражыла ўдвая больш за цябе, а не магу пахваліцца тым, што мяне шчыра кахаў хоць бы адзін мужчына.

А й ш э. Няўжо і другі муж цябе не кахаў? Саламея, раскажы, што сталася з табой пасля таго, як памёр Гальпір. Табе было цяжка?

С а л а м е я. Звонку нічога не змянілася: Я па-ранейшаму сама зарабляла сабе на жыццё. Толькі Сафію мы з дачкой пакінулі. Пачалася вайна. Сербы і балгары паўсталі супраць тваіх суайчыннікаў. Мы перабраліся ў Відынь, дзе было крыху спакайней і дзе я неўзабаве знайшла шмат пацыентаў. І хоць я была ўжо ўдавой, але адной ў свае дзевятнаццаць гадоў мне даводзілася нялёгка. Бо калі маладая прыгожая жанчына жыве без мужа, усе глядзяць на яе, як на мажлівую распусніцу, даступную кожнаму. Таму кожная з нас хоча мець мужа, каб схавацца за яго, як за мур ад крыўдаў і плётак гэтага жорсткага свету. Але як часта, ахвяраваўшы вольнасцю і назалежнасцю дзеля бяспекі і прыстойнасці, мы замест сховішча трапляем у вязніцу, замест абаронцы атрымліваем рабаўніка ўва ўласным доме! У 1738 годзе я, зусім нечакана для сябе, другі раз выйшла замуж...

Святло ў пакоі знікае, а калі з'яўляецца зноў, мы бачым Саламею адну. Потым у пакой уваходзіць харунжы Ю з а ф П і л ь ш т ы н , непрыгожы саракагадовы мужчына ў аўстрыйскім вайсковым строі.

П і л ь ш т ы н (*незычліва*). Пані пасылала па мяне?

С а л а м е я. Так, пасылала, пане...

П і л ь ш т ы н . Харунжы аўстрыйскай імператарскай арміі Фартунат Ёжэф Капус фон Піхельштэйн!

С а л а м е я. Дык вось, пан... Пільштын. Можна, я буду пана так называць?

П і л ь ш т ы н . Як пані жадае.

С а л а м е я. Пан трапіў у турэцкі палон... Дзе?

П і л ь ш т ы н . Пад Краёвай, пані. Нефартунная бітва была там для нашай арміі. Тысячы салдат і афіцэраў трапілі ў палон.

С а л а м е я. Так-так. Як пан ведае, я выкупіла ў палкоўніка Мехмет-агі чатырох афіцэраў за 800 чырвоных залатых, у тым ліку і пана.

П і л ь ш т ы н . Няхай Бог узнагародзіць пані за яе дабрыню.

С а л а м е я. Спадзяюся, так станецца. Але ж я – бедная лекарка. Я не маю грошай на хрысціянскую дабрачыннасць. Кожны з вас меўся напісаць ліст да бацькоў з просьбай выслаць па 300 чырвоных залатых выкупу, а я бралася адправіць лісты з кур'ерам у Вену.

П і л ь ш т ы н . Так, пані, мы напісалі лісты.

С а л а м е я. Сёння кур'ер вярнуўся назад і прывёз мне за маіх нявольнікаў 900 залатых выкупу.

П і л ь ш т ы н. Чаму 900? А яшчэ 300?

С а л а м е я. О, у аўстрыйскай арміі пана навучылі добра лічыць! Вось і я падумала: чаму 900, Дзе яшчэ 300? Ажно выявілася, што за аднаго афіцэра выкуп не прыслалі. Пан здагадаўся, за каго?

П і л ь ш т ы н (*надумаўшы*). Мае бацькі жывуць далёка ад Вены. Пошта мусіць ісці праз Грац, Штаермарк, Ніжнюю Карніёлію, Лайбах да мястэчка Піхельштэйн. Бацька позна атрымаў ліст і не паспеў перадаць грошы.

С а л а м е я. А, можа, не змог ці не захацеў?

П і л ь ш т ы н. Мой бацька – дваранін і заможны чалавек. Ён не пакіне сына ў няволі.

С а л а м е я. І што мне з панам рабіць? Заўтра панскія сябры-афіцэры выпраўляюцца дадому. І я збіраюся ад'язджаць на бацькаўшчыну, у Літву.

П і л ь ш т ы н. Дзе гэта – Літва?

С а л а м е я. Паміж Польшчай і Масковіяй. Давядзецца мне вярнуць пана палкоўніку Мехмету-аге.

П і л ь ш т ы н (*спалохана*). Пані, не аддавай мяне назад туркам! Вазьмі мяне з сабой у Літву!

С а л а м е я (*здзіўлена*). Узяць пана з сабой? У якасці каго? У мяне на бацькаўшчыне няма нявольнікаў.

П і л ь ш т ы н. У якасці служкі і ахоўніка.

С а л а м е я. Пан кажа сур'ёзна? Харунжы аўстрыйскай імператарскай арміі, пан... дэ...

П і л ь ш т ы н. Фартунат Ёжэф Капус фон Піхельштэйн, пані!

С а л а м е я. Пан фон будзе служкам і ахоўнікам вандроўнай лекаркі?

П і л ь ш т ы н. Пані ведае, як туркі абходзяцца з палоннымі хрысціянамі?

С а л а м е я. Не ведаю. Няўжо горш, чым лекаркі з палоннымі афіцэрамі? (*Смяецца*.) Добра, пан Пільштын, я забяру цябе з Відыня. А там пабачым.

П і л ь ш т ы н. Дзякуй, пані. Бог узнагародзіць пані за дабрыню. (*Выходзіць з пакоя*.)

С а л а м е я (*наўздагон*). Эй-эй, няхай пан напіша да бацькі, каб ён прыслаў мне выкуп у Літву! (*Памаўчаўшы*.) Ну што мне было рабіць з гэтым аўстрыйскім паўлінам? Давялося цягаць за сабой. Разам выехалі з Відыня, разам дабіраліся да Рушчыка, дзе сядзелі ў вязніцы, падазраваныя ў шпегаванні, а вызваленыя з дапамогаю Пана Бога даехалі да межаў Рэчы Паспалітай. І хоць я крыху прывязалася за дарогу да свайго нявольніка, а асабліва мая маленькая дачка Канстанцыя, але далей везці яго не выпадала. Надумала я пакінуць яго ў Бары ў езуітаў, каб сядзеў у кляштары ды чакаў, пакуль не прышлюць за яго грошы. Але Пільштыну мой намер не спадабаўся.

Уваходзіць Юзаф Пільштын.

Пільштын (*занепакоена*). Пані Саламея, гэта праўда? Пані хоча пакінуць мяне ў езуіцкім кляштары?

Саламея. Праўда. А чым пан Пільштын незадаволены? Езуіты – не туркі, якіх пан так баіцца. У кляштары пану хрысціянину будзе добра. А прышлюць бацькі грошы – пан будзе вольны і вернецца на бацькаўшчыну.

Пільштын. Я напісаў ужо тры лісты – і не атрымаў адказу.

Саламея. Шчыра спачуваю. Няхай пан напіша чацвёрты.

Пільштын. Пані незадаволеная маёй службай?

Саламея. Наадварот, вельмі здаволеная. І панскай службай, і панскім таварыствам. Але нашы шляхі разыходзяцца, пане Пільштын. Пан – мой нявольнік, яшчэ раз спачуваю. Але пан – дваранін, афіцэр і не можа быць служкам у лекаркі. Я згадзілася на гэты маскарад часова, каб выратаваць пана... і свае грошы. Апрача 300 чырвоных залатых, нічога нас з панам не лучыць, усяго добрага пану!

Пільштын. Ах, як пані памыляецца! Калі б пані Саламея згадзілася...

Саламея. Ну што яшчэ пану ад мяне трэба? Хіба мала я дзеля пана зрабіла?

Пільштын. Калі пані не хоча мець мяне пры сабе за службу, а я не хачу заставацца ў езуітаў, ці не згадзілася б пані Саламея мець мяне пры сабе за мужа?

Саламея. За мужа? Пан ашалеў? Няўжо езуіты такія страшныя?

Пільштын. Я так прывязаўся да пані. І да Канстанцыі таксама.

Саламея. Але ж з пана жартаўнік! І стрэліць жа такое ў галаву!

Пільштын. Пані Саламея, не смейся з маёй прапановы. (*Кідаецца перад Саламеяй на калені.*) Я кажу сур'ёзна! Пані, з волі Бога, удава, і я – кавалер, а што на сённяшні дзень палонны, дык я абяцаю таксама пані шанаваць і слухацца пасля шлюбу, як і цяпер, калі я куплены нявольнік. Дзе яшчэ пані лекарка знойдзе сабе такога вернага ды ціхмянага мужа?

Саламея. І слухаць не хачу! Няхай пан мяне пакіне!

Пільштын. Ах так! Пані адмаўляе мне, пані не верыць у маё шчырае каханне? (*Усхапляецца з падлогі.*) Але я давяду пані! (*Падб'ягае да шафы з лекамі, хапае нейкую бутэльку з чырвонай вадкасцю і выпівае некалькі глыткоў.*)

Саламея. Спыніся, вар'ят! Што ты робіш? (*Падб'ягае да Пільштына.*)

Пільштын (*паказвае бутэльку Саламеі*). Спадзяюся, гэта яд?

Саламея (*зірнуўшы на бутэльку, пляскае рукамі*). Божа, навошта пан гэта піў? (*Адбірае ў Пільштына бутэльку і стаўляе назад у шафу.*)

Пільштын (*дрогкім голасам*). Скажы, пані, я выпіў яд?

Саламея (*пасля паўзы*). Так. Навошта пан гэта зрабіў?

Пільштын (*з пафасам*). Каб давесці шчырасць свайго кахання!

Саламея (*расчулена*). Божа, дык пан не жартуе?

П і л ь ш т ы н. Так, няхай я памру і пані пабачыць, да чаго прывялі яе жорсткасць і бессардэчнасць. Можа, пані пашкадуе!

С а л а м е я. Мілы мой Фартунацік, ды я ўжо шкадую! Але што ж цяпер з табой мне рабіць? *(Закрывае твар рукамі.)*

П і л ь ш т ы н. Як? Няўжо ў бутэльцы і праўда быў яд? *(Убок.)* Хіба яды трымаюць у такіх вялікіх бутэльках? *(Хапаецца за жывот.)* Мне баліць! У мяне пачынаюцца спазмы! Саламея, ратуй мяне, я не хачу паміраць! *(Прысядае і трывожна разглядаецца вакол.)*

С а л а м е я *(заходзіцца ад смеху)*. Не хочаш паміраць? А што ты зараз хочаш? Можа, на ночны гаршчок? *(З пафасам.)* О, як велічна паміраў аўстрыйскі харунжы Фартунат Ёжэф Капус фон Піхельштэйн, выпіўшы мікстуры ад запораў!

П і л ь ш т ы н. О, Саламея! *(Выбягае з пакоя, трымаючыся за жывот.)*

С а л а м е я *(пасля паўзы)*. І што, мусіла я ўзяць яго сабе за мужа. Усё-ткі чалавек рызыкаваў дзеля мяне жыццём. *(Сумна.)* Але праўду людзі кажуць: як ажаніўся, дык і перамяніўся. Любоў да маленькай Канстанцыі – адзінае, што засталася добрага ў маім мужы Юзафу ад былога нявольніка Пільштына. Верная свайму шлюбнаму слову, я ўладкавала мужа афіцэрам у войска гетмана літоўскага Міхала Радзівіла, экіпіравала, дурніца, за свае грошы: справіла вопратку, коней, зброю, пісталеты ды іншае, што трэба. Залезла ў даўгі, каб расплаціцца за іх, надумала паехаць у Пецярбург, да імператрыцы Ганны Іванаўны, вызваляць цяпер ужо турэцкіх палонных і лячыць расійскіх вяльможаў. Юзафа і Канстанцыю пакінула ў Нясвіжы: яго ў войску – службыць, а яе вучыцца пры кляштары бенедыктынак. А калі вярнулася з Пецярбургу, дзе мела шмат небяспечных прыгод, не знайшла свайго ціхмянага мужа ў Нясвіжы. За папойкі, бойкі і распусту выслаў князь Радзівіл майго Пільштына са сваёй рэзідэнцыі ў глухую палескую вёску Лахву, дзе я знайшла яго і сваю дачку.

У пакой увальваецца п’яны Юзаф Пільштын у нехайна апранутай форме войска літоўскага, заўважае Саламею.

П і л ь ш т ы н. Зірніце, хто да нас прыехаў! Мая любая жончка пакінула пецярбургскія салоны і завітала да нас, у палескую глушэчу. *(Раскланьваецца.)* Вітаю, вітаю Вас, Саламаніда Яфімаўна, на роднай зямлі! *(Хоча пацалаваць жонцы ручку.)*

С а л а м е я *(схаваўшы руку)*. Фэ, Юзаф, ты зусім п’яны, ледзь на нагах трымаешся!

П і л ь ш т ы н. Ну, п’яны. А што яшчэ мне рабіць? Цяцераў ды баляў тут няма, дарагая.

С а л а м е я *(пагардліва)*. А гэтыя жахлівыя кабеты, што сустрэлі мяне на парозе?

П і л ь ш т ы н. Выбачайце, выбачайце: не графіні і не князеўны. Дзве звычайныя вясковыя бабы.

С а л а м е я. Што яны робяць у тваім доме?

П і л ь ш т ы н. Удзень адна з іх гатуе ежу, другая – мые бялізну, ну а ўначы... уначы яны нічым не адрозніваюцца.

С а л а м е я. Божа, Юзаф, як ты мог да такога апусціцца? Ты, дваранін, афіцэр!

П і л ь ш т ы н. А як я, дваранін і афіцэр, мог апусціцца да таго, што ажаніўся з бязроднаю лекаркаю, якая пакінула мужа аднаго, а сама бадзьецца невядома дзе і невядома з кім?

С а л а м е я. Як ты можаш, Юзаф? Пасля ўсяго, што я для цябе зрабіла... Калі ты ўпрошваў мяне стаць тваёй жонкай, табе не замінала маё нешляхетнае паходжанне. Хто кляўся шанаваць мяне, быць верным і ўдзячным мужам?

П і л ь ш т ы н. Бо тады я быў тваім рабом і служкам, а цяпер я – твой пан. Ты мусіш быць мне паслухмянай і ўдзячнай за тое, што я з табой ажаніўся. Ну, як, прывезла з Пецярбурга грошай, гандлярка нявольнікамі? Я меў вялікія выдаткі і залез у даўгі.

С а л а м е я. Якія грошы, Юзаф? Палонных туркаў, падараваных мне імператрыцай, адабраў Радзівіл і без выкупу адправіў іх на бацькаўшчыну. Скажаў, што ў нас з Турцыяй мір, мы не можам трымаць у сябе турэцкіх палонных і патрабаваць за іх грошы.

П і л ь ш т ы н. Усё роўна ў цябе ёсць грошы, я ведаю. Напэўна адкрыла вочы на свет не аднаму вяльможнаму курвіну сыну і спрытна лячыла ад запораў іхных тытулаваных шлюх!

С а л а м е я. У цябе яшчэ стае нахабства патрабаваць ад мяне грошы? Ты прагуляў усю маёмасць, якую я на цябе пакінула, забраў з кляштара Канстанцыю і грошы ў сяцёр-бenedыктынак на яе ўтрыманне, прывёз няшчасную дзяўчынку сюды, каб яна штодня бачыла тваё п'янства і распусту.

П і л ь ш т ы н. Не чапай Канстанцыю, я люблю дзяўчынку! Бедная сіротка ўжо забылася, як выглядае яе маці.

С а л а м е я. А ўспомні, колькі я заплаціла за тваю экіпіроўку? За вопратку, коней, зброю, пісталеты, за гадзіннікі і табакеркі...

П і л ь ш т ы н. Успомні яшчэ насоўкі!

С а л а м е я (*крычыць*). І за насоўкі таксама! І за пасцель! Усё, што ты маеш, на чым спіш, у чым ходзіш, купіла я. І ты яшчэ смееш упікаць мяне, што я – бязродная лекарка, а ты – афіцэр і дваранін? (*У роспачы.*) Божа, што мне рабіць?

П і л ь ш т ы н. Не ведаеш? Ты ж у нас лекарка. Купі сабе за тры грошы мыш'яку і атруціся.

С а л а м е я (*бездапаможна*). Ты... ты.... За ўсё, што я... Выкупіла цябе з турэцкай няволі... Кажаш мне: атруцься... (*Гнеўна.*) Ах ты, аўстрыйскі паўлін! Ах ты, капуцын нямецкі! Вярні мне мае 300 чырвоных залатых і валяй ў свой Лайбах, Пільштын чортаў!

П і л ь ш т ы н (*пагрозліва*). Не Пільштын, а Фартунат Ёжаф Капус фон Піхельштэйн. (*Падыходзіць да жонкі і б'е яе рукой па шчацэ.*) Гэта табе за

аўстрыйскага паўліна, курва! *(Б'е па другой шчацэ.)* Гэта за нямецкага каплуна. *(Падхоплівае Саламею на рукі.)* А зараз мы пойдзем з табой у ложак і пераканамся, ці адрозніваецца чым лекарка ад кухаркі і прачкі. *(Выносіць Саламею з пакоя.)*

Праз нейкі час сумная С а л а м е я вяртаецца, папраўляючы вопратку і прычоску.

С а л а м е я. Так я зрабілася нявольніцай свайго мужа, ягонай кухаркай, прачкай, а ноччу выляжанкай. Найгоршае было тое, што калі муж згвалціў мяне, я зацяжарала. Часам мне здавалася, што я сплю, што не магла я з уласнай волі выбраць сабе такі лёс, самахоць усадзіць галаву ў пятлю і з гаспадыні ператварыцца ў нявольніцу. Але трэба было прачынацца і шукаць выйсця. Дапамаглі грашовыя клопаты. Афіцэрскага заробку Пільштына не ставала на пражыццё, а яшчэ ціснулі даўгі, дык я прыдумала ехаць у Вену на заробкі, дзе і нарадзіла сына Францішка. Не адразу, але знайшла сабе добрых пацыентаў пры двары імператара Карла, абжылася і нікуды выязджаць не збіралася. Напісала да Пільштына, што хачу жыць з ім у сепарацыі, забраўшы да сябе дачку Канстанцыю. І праз нейкі час атрымала ад мужа слёзны ліст, у якім ён прасіў прабачэння за свае ганебныя паводзіны, абяцаў, што пераменіцца і ўжо нават перамяніўся, кляўся ў любові і вернасці, і прасіў да яго вярнуцца з сынам, якога ён так прагне пабачыць... Што мне было рабіць? Мой розум падказваў адно, сэрца – іншае. Да таго ж з Пільштынам засталася мая дачка Канстанцыя, якую ён мне ні за што не хацеў аддаваць. Карацей, справіла я, дурніца, свайму мужу пару ўбораў, залатымі галунамі абшытых, накупіла іншых падарункаў і паляцела насустрач свайму гору. Пільштын сустрэў мяне адразу ля мяжы, паводзіў сябе гжэчна, радаваўся сыну і нават у ложку абходзіўся са мной не як з кухаркай ці прачкай. Па прыездзе дадому нас чакала святочная вячэра, а потым Юзаф прыйшоў да мяне ў спачывальню.

У пакой уваходзіць П і л ь ш т ы н са сподкам у руках. На сподку – бутэлька віна, два келіхі і садавіна.

П і л ь ш т ы н. Стамілася ў дарозе, дарагая? *(Стаўляе сподак проста на падлогу перад Саламеяй.)*

С а л а м е я. Скажы, Юзаф, ты шчыра рады, што я вярнулася?

П і л ь ш т ы н. Рады? Не тое слова, я шчаслівы. Руплівая жонка, прыгожая дачка, здаровы сын – чаго мне яшчэ жадаць? *(Сядае на падлогу побач з Саламеяй.)*

С а л а м е я. Калі ты паспеў наліць віна?

П і л ь ш т ы н. Я ўзяў са святочнага стала пачатую бутэльку. *(Падае келіх жонцы, уздымае свой.)* За тваё вяртанне, Саламея!

Саламея і Пільштын выпіваюць віно.

С а л а м е я. Не думала, што некалі яшчэ нам давядзецца сядзець з табой побач, Юзаф. Пасля тых жудасных месяцаў на Палессі... Бр-р, не хочацца ўспамінаць.

П і л ь ш т ы н. Як табе спадабалася віно, любая? Вядома, не такое, як п'е ў Вене наш імператар Карл, але не горшае, чым жлукціць тут ваш Радзівіл.

С а л а м е я. Дзякуй, віно добрае. І я рада, што ты п'еш яго не ў адзіноце, а разам са мной.

П і л ь ш т ы н. А як я рады, ты проста не ўяўляеш, дарагая.

С а л а м е я. А табе спадабаліся ўборы і падарункі, якія я прывезла?

П і л ь ш т ы н. Мае калегі памруць ад зайздрасці.

С а л а м е я (*нарэшыце супакоіўшыся*). Ах, як добра, што ты перамяніўся, што ты зноў – мой слаўны, добры Юзаф Пільштын, а не той жахлівы Фартунат Ёжэф Капус фон Піхельштэйн!

П і л ь ш т ы н. Хіба абодва яны – не той самы чалавек, не той самы я?

С а л а м е я. Не, яны зусім розныя. Фартунат мяне ненавідзеў, і ненавідзеў так моцна, што нават раіў мне купіць мыш'яку і атруціцца. А Юзаф...

П і л ь ш т ы н (*устаўшы з падлогі*). А Юзаф цябе так любіць, што сам купіў мыш'яку і падсыпаў яго табе ў віно. З прыездам, мая жоначка, і бывай!

С а л а м е я (*не можа паверыць*). Божа, Юзаф, што ты кажаш? Ты жартуеш, ты не мог такога ўчыніць! (*Спрабуе ўзняцца на ногі, але не мае сілаў*.)

П і л ь ш т ы н. Бывай, легкаверная дурніца! Дзякуй, што прывезла грошы. Мне так абрыдлі ты, твае суайчыннікі і твая краіна, што я лепей вярнуся на радзіму.

С а л а м е я. За што, за што?! Я ж выкупіла цябе з няволі, я ўзяла з табой шлюб, нарадзіла ад цябе сына!

П і л ь ш т ы н. А ты хіба не ведала, што кожны раб ненавідзіць свайго гаспадара і жадае ягонае смерці?! Мне доўга давялося трываць цябе, быць тваім нявольнікам, служкам, мужам. Але я дачакаўся зручнай хвіліны і цяпер я вольны, вольны! (*Спакойным голасам*.) Канстанцыю я забяру з сабою, а Францішак... Не ведаю, ад якога маскальскага шылахвоста панесла ты гэтага выпартка. Бывай, к а х а н а я! (*Выходзіць з пакоя*.)

С а л а м е я. Не забірай ад мяне дачку! Я не аддам яе табе, не дазволю! (*Апамятаўшыся, нюхае келіх з-пад віна, падпаўзае да шафы з лекамі, стогнучы ад болю прыўздымаецца на ногі, бярэ шклянку і перамешвае ў ёй нейкія парашкі і вадкасці*.) Не, мой даражэнькі Фартунацік, я так лёгка не здамся. Я не памру. Ты забыўся, што я лекарка? Не такі прасты яд трэба было падсыпаць мне ў віно. (*Прыгатаваўшы адатруту, вытывае яго сутарговымі глыткамі*.) Можа, каб не пагроза Пільштына забраць з сабой Канстанцыю, я не так зацята змагалася б за жыццё. З Божай помаччу я ўнікла смерці. А Пільштына злавілі радзівілаўскія жаўнеры і завезлі пад арышт. Я даравала яму, і паводле маёй просьбы яго неўзабаве выпусцілі. Але ні жыць з ім, ні бачыць яго я не хацела. Пакінуўшы сваіх дзяцей пад

апекай пані Патоцкай, кашталяніхі брацлаўскай, я рушыла ў Турцыю, каб знайсці сваіх нявольнікаў і атрымаць выкуп. Панна Марыя, у дарозе пракляты Пільштын яшчэ раз нагадаў пра сябе: я зацяжарыла пасля той адзінай ночы на мяжы! Ужо ў Бухарэсце я нарадзіла сына Станіслава, з якім пражыла ў Турцыі некалькі спакойных гадоў...

Святло ў пакоі тухне, а калі зноў з’яўляецца, мы бачым побач з Саламеяй А й ш э .

А й ш э (*пасля доўгай паўзы*). Не пайду замуж. Усе мужчыны, пэўна што, такія, як твой Пільштын.

С а л а м е я (*пераканана*). Не ўсе. Ёсць такія, як твой Недзім.

А й ш э. Ды Алах не захацеў, каб мы былі разам. Мяне чакае які-кольвек стары брыдкі збіральнік падаткаў з Адрыянопаля. Кішмет.

С а л а м е я (*не разумее*). Кішмет?

А й ш э. Гэта значыць: такі мне выпаў лёс.

С а л а м е я. Зусім не такі твой кішмет. Не Алах, а твой дзядзька Аліага не захацеў, каб вы былі разам. Не сумуй: чуе маё сэрца: усё ў вас будзе добра.

А й ш э (*сумняецца*). Тваё сэрца не падказала табе, які небяспечны чалавек Пільштын.

С а л а м е я. Сэрца маё ніколі на адчувала ўласнай небяспекі, але заўсёды ратавала іншых людзей. Яно і табе дапаможа.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

З’ява трэцяя

Праз некалькі дзён у пакоі ў С а л а м е і . Гаспадыня сядзіць за сталом і старанна водзіць пяром па паперы.

С а л а м е я (*услых*). Пра турэцкія звычаі і норавы... Турак ажаніцца не можа, пакуль не будзе мець у хаце пасцелі, кухоннага посуду, місак, меднага стала, свечак і іншых дробных рэчаў, якія патрэбныя ў гаспадарцы. Калі мае маці, сястру ці проста сваячку, пасылае іх, каб яму высваталі паненку ці ўдаву, і якая спадабаецца тым белагаловым, ёю і мусіць здаволіцца кавалер.

Чуваць стук у дзверы.

Хто там? Заходзьце. (*Працягвае пісаць*.) А калі ўжо вяселле адбываецца, уваходзіць жаніх у пакой да нявесты разам з імамам і іншымі людзьмі, і імам, гэта значыць плябан, пытаецца: “А ці ёсць тут такая (прыкладам, Айшэ)?”

У пакой уваходзіць малады турак і сарамліва кашляе, каб звярнуць на сябе гаспадыніну ўвагу.

Недзім. Няхай Алах памагае пані!

Саламея (*уздымае галаву і глядзіць на незнаёмага госця*). Слухаю пана.

Недзім. Мне казалі, што пані – найлепшая акулістка ў Стамбуле. (*Замаяўкае.*)

Саламея. Прыемна, што пан слухае мудрых людзей.

Недзім (*уздыхае*). Без мудрага і лекара не пражывеш.

Саламея. У пана баляць вочы?

Недзім. (*наспешліва*). Не, я прыйшоў прасіць цябе, пані, каб ты вылечыла маю нявесту Айшэ. Яна жыве па-суседству з пані. (*Уражаны тым, што лекарка жыве па-суседству з Айшэ.*) Праўду кажуць – гняздо для пералётнай птушкі робіць Алах!

Саламея (*здзіўлена*). Жаніх Айшэ?

Недзім. (*падае Саламеі мяшэчак з грашыма*). Вось грошы.

Саламея (*іранічна*). Колькі тут?

Недзім. (*з гонарам*). Сто чырвоных залатых.

Саламея (*з усмешкай*). Зазвычай я бяру за лячэнне ўдвая больш.

Недзім. (*разгублена*). У мяне больш няма. Гэта ўсё, што мне ўдалося зарабіць. (*З надзеяй.*) Калі б пані згадзілася пачакаць... Я дбаю пра месца ў султанскай бібліятэцы. Візір Рагыб-паша ласкава пагадзіўся прачытаць мае вершы. Калі вершы яму спадабаюцца...

Саламея. Пана завуць Недзім?

Недзім. Так. Адкуль пані ведае маё імя? (*Прастадушына.*) Пані чытала мае вершы?

Саламея (*з усмешкай*). Здаецца, Рагыб-паша успамінаў мне пра пана.

Недзім. О, візір Рагыб-паша вельмі адукаваны чалавек, сам піша цудоўныя вершы і апякуецца маладымі паэтамі і музыкантамі...

Саламея (*наспешна*). Даўно пан вярнуўся з Егіпта?

Недзім. (*разгублена*). Тры дні таму. (*Занепакоена.*) Пані возьмецца лячыць Айшэ?

Саламея. Пан спецыяльна збіраў грошы на лячэнне Айшэ?

Недзім. Не. Спачатку я збіраў іх на наша вяселле. Але потым падумаў, што важней вярнуць ёй вочы.

Саламея. А пан не падумаў, што пасля таго, як я вылечу за гэтыя грошы Айшэ, дзядзька знойдзе для яе іншага, заможнейшага, жаніха?

Недзім (*спалохана*). Пані так лічыць? (*Уздыхае.*) Дзе добры мёд, там шмат купцоў. (*Задумваецца.*)

Саламея (*пасля працяглай паўзы*). Што гэта за верш пра шчаслівы горад, якім пан зачараваў сэрца Айшэ?

Недзім (*уздымае вочы*). Пані лекарка ведае? Верш напісаў сорок гадоў таму Махмед Недзім, прыдворны паэт султана Ахмеда.

С а л а м е я (*загадае*). Няхай пан пачытае, я паслухаю.
 Н е д з і м (*разгублена*). Калі пані жадае... (*Чытае верш*):

Таёмнай радасцю прыйдзі ў мой сумны сэрца сад
 Хадзем, мой тонкі кіпарыс, у шчасны Садабад.
 Ужо чакае лодка нас і кліча далягляд.
 Хадзем, мой тонкі кіпарыс, у шчасны Садабад.

Там нашы мары ажывуць: пабачым дзіўны край.
 Там з пашчы цмока б'е жыццё, чароўны вадаграй.
 Хто пакаштуе той вады, душой спазнае рай.
 Хадзем, мой тонкі кіпарыс, у шчасны Садабад.

Дзе бераг сажалкі, з табой мы пойдзем на шпацыр,
 Палац убачым залаты, там ноччу спяць вятры...

С а л а м е я (*перачыняе*). Годзе. Такі горад і праўда існуе?

Н е д з і м. Існаваў. Садабад быў пабудаваны недалёка ад Стамбула на загад султана Ахмеда. Там было шмат прыгожых паркаў, доўгіх алей і маленькіх стаўкоў, на клумбах раслі сотні гатункаў туліпанаў. У час паўстання янычараў Садабад быў зруйнаваны, тады ж загінуў і Недзім.

С а л а м е я. Так я і думала. Ад горада шчасця засталіся толькі руіны. Недзім, забяры свае грошы і вазьмі ў дадатак вось гэта. (*Вымае з шуфляды стала мяшэчак з грашыма і падае разгубленаму Недзіму.*) Паспрабуй зноў пасватацца да Айшэ. Думаю, гэтым разам Алі-ага табе не адмовіць. А я займуся хворымі вачамі дзяўчыны. Толькі няхай гэта будзе ў таямніцы.

Н е д з і м (*усхвалявана*). Але як я аддзячу пані? Я не магу ўзяць гэтых грошай!

С а л а м е я. Гэта мой падарунак вам на вяселле. А наконт падзякі... Ты добра помніш дарогу да Егіпта?

Н е д з і м. Так. Я нават рабіў запісы.

С а л а м е я. Раскажаш мне потым, як лепш дабрацца да Ерусаліма.

Н е д з і м. Саламея-ханум хоча здзейсніць хадж у Ерусалім? (*З навагай.*) Пані – святая жанчына.

С а л а м е я. А цяпер ідзі, Недзім. Паведаміш мне пра вынікі сватання.

Н е д з і м. Алах заплаціць пані за дабрывню! (*Адходзіць.*)

С а л а м е я. “Святая жанчына!” Толькі ад турка такое і пачуеш. (*Не вытрымлівае.*) Але як ён падобны на Адоніса! (*Хмурнее.*) Не, зусім не падобны. (*Сядае за стол і схіляецца над сваімі запісамі.*) Значыцца, уваходзіць імам і пытаецца: “А ці ёсць тут такая (прыкладам, Айшэ)?” А сяброўка за яе адказвае: “Ёсць.” “А ці клянешся ты гэтаму (прыкладам, Недзіму) вераю, каханнем і сумленнем?” Тут ужо сама маладая адказвае: “Клянуся аж да таго часу, пакуль воля Пана Бога будзе.” І гэтымі словамі клятва завяршаецца... А калі маладыя застаюцца адны, ён падымае з яе галавы чырвоную накідку і ўпершыню яе бачыць і цалуе, а панна маладая кладзе ў люльку тытунь і падае свайму мужу на знак паслухмянасці...

З патаемнага лаза ў сцяне з'яўляецца А й ш э , падыходзіць да Саламеі.

А й ш э (*сумным голасам*). Добры вечар, Саламея-ханум. Што ты робіш? Зноў пішаш пра сваё мінулае?

С а л а м е я. Не, гэтым разам – пра тваю будучыню. (*Закрывае нататкі і ўздымаецца з-за стала, каб абняць Айшэ.*) Чаму ты такая невясёлая?

А й ш э. Бачыла дрэнны сон. Таго нягодніка, пра якога мінулы раз ты мне расказала. (*Папраўляецца.*) Прабач, твайго мужа.

С а л а м е я. Чым бачыць дрэнныя сны, лепш убачыць цудоўную яву. Пакажы мне свае вочы, дзяўчына. (*Здымае павязку з вачэй Айшэ.*) Выдатна. Вочы амаль не гнаяцца. Будзем і далей мазаць іх маззю з фіялак і неўзабаве ты зноў убачыш свет.

А й ш э. Саламея-ханум у гэта верыць?

С а л а м е я. Калі Бог нам дапаможа. Пачакай. (*Бярэ з шафы мазь і мажа вочы Айшэ.*)

А й ш э. А можа Алаху заўгодна, каб Айшэ заставалася невідучай і мы ідзем супраць ягонай волі?

С а л а м е я. Не вярзі глупстваў. Хваробы – ад д’ябла.

А й ш э (*упарта*). А хто казаў, што няшчаснага Гальпіра, які заразіўся пошасцю, пакараў Бог?

С а л а м е я (*злуецца*). Гэта мяне пакарае Бог за тое, што я ўсё табе расказваю. (*Стаўляе мазь назад у шафу.*)

А й ш э (*надзьмуўшыся*). Ты забылася пра нашу дамову? Я дазваляю лячыць свае вочы, а ты расказваеш мне пра сваё жыццё.

С а л а м е я (*зрываецца*). Ого, якая панюся, можа мне табе яшчэ і грошы за гэта плаціць?! (*Закрывае сабе рот рукой.*)

Айшэ спалохана ўціскае галаву ў плечы, потым завязвае на вочы павязку і моўчкі ідзе да патаемнага лаза.

Прабач мне, Айшэ! (*Даганяе і сілай наварочвае да сябе тварам.*) Злыя словы самі сарваліся ў мяне з языка. Я зусім забылася, што ты яшчэ маленькая, крыўдлівая дзяўчынка. (*Абдымае Айшэ.*)

А й ш э (*туліцца да Саламеі*). Гэта ты прабач мне, Саламея-ханум. Я адказваю няўдзячнасцю на тваю дабрыню.

С а л а м е я (*цалуе Айшэ*). Ты цудоўная дзяўчынка, Айшэ.

А й ш э. Я хачу, каб ты ведала, Саламея-ханум... Я цябе вельмі люблю.

С а л а м е я. І я цябе, Айшэ. Сядай зручней, я дараскажу табе сённа гісторыю свайго жыцця. Баюся толькі, што мой аповяд не дадасць табе радасці. А мне так гэтага хацелася б...

Айшэ ўладкоўваецца на сталае.

С а л а м е я (*пачынае расказваць*). За час майго другога побыту ў Турцыі, я паспяхова займалася лячэннем, мела маёмасць, грошы і пашану

шляхетных людзей. І трэба было дзякаваць Богу ды ў спакоі жыць, але на бяду сваю захацелася мне зноў на бацькаўшчыну. *(Пакой знікае ў цемры.)* І ці то воля Божая, ці нядоля мая, а толькі я з Ясаў прыехала ў Камянец-Падольскі – зноў мне сустрэўся пэўны кавалер, імя і прозвішча якога я не хачу называць, і стаў спяваць мне пра сваё вялікае каханне. Спяваць і граць на бандуры.

Пакой асвятляецца, але Айшэ мы ўжо не бачым. Уваходзіць шляхціц з мянушкай
А д о н і с : малады, ладны, апрануты згодна з апошняй правінцыйнай модай мужчына з бандурай у руках.

А д о н і с. Вітаю пані ў нашым слаўным горадзе!

С а л а м е я. Дзякую за гасціннасць, але не маю шчасця быць знаёмай з панам.

А д о н і с. Як жа! Мы бачыліся сёння з пані на гарадскім пляцы.

С а л а м е я *(здзіўлена)*. На пляцы? *(Успомніўшы.)* Ах, дык гэта пан стаяў у калюжыне з дзвюма прыцелькамі на руках, калі мой вазок перасякаў пляц?

А д о н і с *(узрадавана)*. Ага, я! З панінай ласкі мы былі аблітыя грязю з ног да галавы.

С а л а м е я. А я з панавай ласкі была з ног да галавы аблітая бруднай лаянкай.

А д о н і с. А потым пані высунулася з вазка і пачала лаяцца ў адказ! Ад захаплення я аж выпусціў сваіх прыцелек у калюжыну. Дзе пані навучылася так лаяцца?

С а л а м е я. У пецябургскіх салонах, пан Запытайла.

А д о н і с *(знаёміцца)*. Мяне завуць Адоніс.

С а л а м е я. А мяне – Афрадыта.

А д о н і с. Мяне ўсе ў горадзе завуць Адонісам. А пані, я ведаю, завуць Саламеяй.

С а л а м е я. І чаго пан тутэйшы Адоніс ад мяне хоча? Сатысфакцыі за выпакканае адзенне і абражаны гонар прыцелек? У такім разе я выбіраю пісталеты.

А д о н і с. Пані лекарка жартуе.

С а л а м е я. Ах, пан паспеў даведацца, што я – лекарка? Можа, трымаючы дзвюх дам, пан кавалер падарваўся і прыйшоў да мяне лячыцца?

А д о н і с. Пані Саламея здэкуецца з мяне. А я, між іншым, калі пабачыў пані ў вазку – адразу ў пані закахаўся. І прыйшоў запрасіць пані Саламею на баль у іх мосцяў адвакатаў.

С а л а м е я. Мяне – на баль? *(Заходзіцца ад смеху.)* Але ж і норавы ў вашым Камянцы! А ты ведаеш, пан Адоніс, што я – двойчы ўдава і тройчы маці?

А д о н і с. Пані зноў жартуе. *(З недаверам аглядае Саламею з ног да галавы.)* А хоць бы і ўдава, што з таго? Пані пойдзе са мной на баль?

С а л а м е я. Не. Я не жартую і ні на які баль з панам не пайду. Я пачцівая беллагаловая, стамілася з дарогі і не хачу скончыць сваё жыццё ў якой камянецкай калюжыне.

А д о н і с (*нясмела*). У такім разе, можа б пані Саламея дазволіла мне таксама не хадзіць на баль, а застацца і паспяваць для пані?

С а л а м е я (*разгублена*). Паспяваць? (*Спрабуе жартаваць, хоць малады шляхціц відавочна заінтрыгаваў яе.*) Дык пан – не Адоніс, а Арфей?

А д о н і с. Я спяваю і граю на бандуры. Бацькі, праўда, кажуць, што гэта не вельмі шляхетны занятак. (*Грае на бандуры і спявае ціхім прыгожым голасам*):

Сэрца маё ручыць, хоця і час разлучыць,
Без жадного труда любіць цебе буду.
Буду ж я цебе так крэпко любіці,
Всім в перэсаду, покуль буду жыці.
Хоць ідзі за горы, хоць пльві за моры,
Цебе не покіну, за морэ поплыну.

Скончыўшы спяваць, малады шляхціц ціхенька грае сабе на бандуры. Уражаная Саламея выходзіць на сярэдзіну пакоя.

С а л а м е я. Ці можна верыць у каханне мужчыны, які стаяў у калюжыне з дзвюма дамамі на руках? Вядома, – не. (*Безнадзейна.*) І, вядома, я паверыла.

А д о н і с (*уздыхае*). Колькі жыву, так ніводнай дамы, ані ўдавы не кахаў.

С а л а м е я. Я паверыла ў гэтую найўную казку. Я, разумная, сталая жанчына, маці траіх дзяцей дазволіла сабе закахацца ў чалавека з мянушкай замест імя! Чаму? Напэўна, таму, што дажыўшы да трыццацігадовага веку, таксама нікога яшчэ не кахала і ніхто яшчэ не кахаў мяне. І потым, ён так душэўна спяваў, так прыгожа граў на сваёй бандуры.

А д о н і с (*спявае*):

Няволенька ж мая з вамі,
З харошанькімі вочанькамі,
Што мне спаці не даеце,
Тугу сэрцу задаеце!
Дзяўчынанька харошая,
Будзь да мяне ласкавая.
Любі, харошая дзяўчына,
Не будзь нуднасці прычына.

С а л а м е я. Пажыўшы ў Камянцы, я неўзабаве даведалася, што мой новы амарат карыстаецца славай жлукты, бабніка і гультая. Ды ён і сам гэтага ад мяне не ўтойваў.

А д о н і с. Саламея., каб ты толькі ведала, якое легкадумнае і марнатраўнае жыццё я вёў да сустрэчы з табой! Але каханне перамяніла мяне. Ты зрабіла з мяне чалавека.

С а л а м е я. Шкада мне яго было і не выпадала дакараць за прыкрае мінулае. Стала я пра яго клапаціцца: купляць кунтушы, жупаны і добрыя паясы, даваць грошы. А потым пачала думаць, як сапраўды зрабіць з яго чалавека, каб ён не на маёй шыі сядзеў, а на сваіх нагах стаяў. *(Да Адоніса.)* Паслухай, мой каханы, трэба табе знайсці які занятак.

А д о н і с. І я пра гэта ўвесь час думаю. Але які?

С а л а м е я. Можна паступіць на службу ў войска.

А д о н і с. А раптам пачнецца вайна з туркамі і мяне заб'юць?

С а л а м е я. Можна купіць табе кавалак зямлі, валоў, кароў і авечак, ты наймеш мужыкоў і пачнеш гаспадарыць.

А д о н і с. А раптам тыя валы, каровы і авечкі паздыхаюць? Дый які з мяне земляроб?

С а л а м е я. То займіся гандлем. Я дам табе грошы, ты паедзеш на кірмаш у Хоцін, накупляеш розных ласункаў, фінікаў, разынак, рысу, завязеш у Львоў і з выгадаю прадасі.

А д о н і с. Што я, жыд які? Я польскі шляхціц!

С а л а м е я. У такім разе, міленькі, бачу для цябе адзін занятак: сядзець у мяне на шыі і граць на бандуры!

А д о н і с *(перастаўшы граць)*. Добра, Саламейка, не злуйся. Давай грошы, паеду ў Хоцін па фінікі.

Саламея падыходзіць да стала, вымае з шуфляды грошы і аддае Адонісу. Шляхціц, узважыўшы грошы ў руцэ, выходзіць з пакоя, напяваючы вясёлую песеньку. Потым раптам вяртаецца.

(Узяўшы бандуру). Не сумуй без мяне, любая. Я зараз вярнуся. *(Знікае за дзвярыма.)*

С а л а м е я. Гэтае ягонае “зараз” зацягнулася не на адзін тыдзень. Ужо і кірмаш у Хоціне скончыўся, а мой мілы ўсё не вяртаўся. Толькі перадаваў з аказіяй лісты, з салодкімі словамі пра каханне і пра сардэчныя пакуты. Самым цікавым быў апошні ліст.

Чуваць стук у дзверы.

(Выходзіць з пакоя і вяртаецца з лістом у руках.) Прышоў нейкі п'яны шляхціц, назваўся Себасцьянам Завадскім і перадаў мне ліст ад Адоніса. У дом не зайшоў, сказаў, што мусіць перадаць некаму яшчэ адзін ліст і спешна ад'ехаць у Кіеў. Пачала я чытаць гэты ліст. *(Разгортвае.)* “Любая мая Малуцька!”. Хм. “Сонейка маё, хачу цябе ўзрадаваць. Я ўжо вяртаюся ў Камянец і адразу прылячу да цябе: з салодкімі слоўцамі, пяшчотнымі пацалункамі і каштоўнымі падарункамі. Пабавімся з табой, душа мая, колькі шчаслівых дзён, а сваёй лекарцы я скажу, што прыехаў пазней. Таму будзь

дома, ластаўка, нікога не прымай і чакай мяне. Твой жартаўнік, Адоніс”.
Малуцька... Малуцька... (*Ходзіць уздоўж пакоя.*) Вядомая ўсяму гораду
прастытутка. Дык вось на каго трацяцца мае грошы! (*Спыняецца і пачынае
рагатаць.*) Саламея, Саламея, калі ўжо ты паразумнееш?..

У пакой нясмела ўваходзіць пан А д о н і с з выглядам пабітага сабакі.

Праз тыдзень з’явіўся і сам пан жартаўнік. (*Да Адоніса.*) Вітаю пана ў
нашым слаўным горадзе!

А д о н і с (*вымае з-за пазухі невялічкі пакуначак*). Вось. (*Аддае
Саламеі.*) Для цябе.

С а л а м е я. Што гэта?

А д о н і с. Фінікі.

С а л а м е я. А дзе астатнія тры падводы?

А д о н і с. Па дарозе з Хоціна на мяне напалі разбойнікі і ўсё адабралі.
Выходзіць, гандляваць вельмі небяспечна. Лепш бы я пайшоў служыць у
войска.

С а л а м е я. Напалі разбойнікі, з’елі тры падводы фінікаў і разынак, а
тады падрапалі гандляру кіпцямі твар? Так?

А д о н і с (*закрывае далонню падрапаную шчаку*). Білі.

С а л а м е я. А атамана разбойнікаў звалі Малуцька?

А д о н і с (*змрочна*). Гэта жлукта Завадскі пераблытаў лісты. Ліст да
Малуцькі аддаў табе, а ліст да цябе занёс Малуцьцы.

С а л а м е я. І з гэтай нагоды шляхетная пані Малуцька падрапала табе
морду?

А д о н і с. Там было гэтулькі пяшчотных слоў пра цябе, Саламейка.
От яна і ўсхадзілася...

С а л а м е я. Я – не Малуцька, морду табе біць не буду. Але забірай усе
рэчы, якія я табе падаравала і каціся к чорту! Назад у сваю калюжыну! Каб
вочы мае цябе больш не бачылі!

А д о н і с (*укленчвае перад Саламеяй*). Даруй мне, Саламея! Успомні,
кім я быў да цябе, якое жыццё вёў! Цябе першую я пакахаў па-сапраўднаму,
шчыра! Але, думаеш, лёгка так адразу перамяніцца, адскрэбіся ад бруду?
Можа, каб ты згадзілася стаць маёй жонкай, усё пайшло б хутчэй? Людзі
паважаюць цябе, паважалі б і мяне, я сам бы сябе паважаў.

С а л а м е я. Ніколі ў жыцці я не стану тваёй жонкай! Людзі і так ужо
смяюцца з мяне, што я, разумная і пачцівая белагаловая, звязалася з такім
шалапутам і гулякам! Ідзі прэч ад мяне са сваім фальшывым каханнем!

А д о н і с. Саламея, пабойся Бога! Успомні, ён дараваў грэшнікам.
Няўжо ты чысцей за яго? Баішся аб мяне запэцкацца? Без цябе я прападу.
Дай мне апошні шанец! (*Усхліпвае.*)

С а л а м е я (*уздыхае*). Я не чысцей за Бога. Колькі разоў літасцівы Бог
выбачаў мне мае грахі і правіны, дык ці маю я права не дараваць бліжняму?
(*Да Адоніса.*) Добра, гора ты маё, дам табе яшчэ адзін шанец.

А д о н і с (*узрадавана*). Я зноў паеду ў Хоцін па фінікі?

С а л а м е я. Не, паеду я. Паеду ў Львоў да сваёй дачкі Канстанцыі. Яна сабралася ісці ў кляштар, а я думаю – ёй прыйшоў час ісці замуж. На цябе пакіну дом, маёмасць і малых сыноў. Заапякуешся імі.

А д о н і с. Саламея, ты жартуеш? У мяне ніколі і сотні залатых у руках не было. А тут – дом, маёмасць. Ды яшчэ і дзеці. Няўжо ты ўсё мне даверыш?

С а л а м е я. За дзецьмі будзе назіраць пакаёўка Магда. А ты застанешся за гаспадара. І... пабачым, які з цябе гаспадар і чалавек. Бывай! *(Выходзіць з пакоя.)*

А д о н і с *(крычыць наўздагон)*. Дзякуй, Саламея. Я дакажу! От пабачыш, я дакажу табе, Саламея! *(Бярэ ў рукі бандуру, грае і спявае бадзёрым голасам):*

– Ой, перастан, мой наймилши, до мене ходити,
А меня ж, молоденьку, з розуму сводити.
– Як я маю перастати, коли люблю тебя,
А ты, моя наймилшая, упусти до себя!

У пакой уваходзіць С а л а м е я ў накінутым на плечы дарожным плашчы.

С а л а м е я *(сумна)*. Мяне не было дома месяц. Як выявілася Канстанцыя мая збіралася ісці ў кляштар ад няшчаснага кахання. Але маімі намаганнямі тое няшчаснае каханне неўзабаве перамянілася ў шчаслівае і зладзіла я дачцэ вяселле з маладым панам Астроўскім. Адоніс тым часам сядзеў у маім доме, папіваў віно, граў на бандуры ды назіраў, як пакаёўка Магда ўпраўляецца з дзецьмі. І неўзабаве яны ўжо разам пілі віно і спявалі, а потым – не толькі пілі і не толькі спявалі... Малодшы хлопчык, Станіслаў, ім не замінаў у любошчах, бо нічога яшчэ не кеміў, а старэйшага, Францішка, яны прыдумалі замыкаць у склепе, каб нічога не бачыў і не раскажаў потым маці. *(Дрыжачым голасам.)* І ён там, на голай зямлі лежачы, захварэў і памёр, мой няшчасны хлопчык. Напалоханая Магда адразу ўцякла з дому, стаў збірацца і Адоніс, зносячы ў вазок усе каштоўныя рэчы. Ад выпадковых людзей даведалася я пра сынаву смерць...

А д о н і с *(грае на бандуры і спявае тужлівым голасам):*

Ды цяпер во я пры беднасці, пры вялікай тузе,
Астаўляю сваю міленькую, як каліну ў лузе.
Ды цяпер во я пры беднасці, пры вялікім смутку,
Астаўляю сваю міленькую, як галуб галубку.

Саламея набліжаецца да Адоніса.

А д о н і с *(заўважыўшы Саламею)*. Саламейка! А я цябе чакаў толькі на наступным тыдні. От добра, што ты прыехала раней! *(Уздыхае.)* А ў нас няшчасце...

С а л а м е я (*не слухаючы Адоніса*). Бог – даруе, Бог усё даруе, памаўзлівы блазан! Але я – не дарую! Адпраўляйся да свайго літасцівага Бога, курвін сыне! (*Выхоплівае з-пад плашча пісталет і наводзіць на Адоніса.*)

А д о н і с. Саламея! Я не вінаваты! Не жартуй так, Саламея!

Саламея страляе, Адоніс падае.

С а л а м е я (*апускаецца на падлогу побач з цэлам забітага амарата*).. От і ўсё. Скончыліся ў маім жыцці прызнанні, каханні, расчараванні. І жыццё скончылася. Выбач мне, Панна Марыя.

Аглушаны Адоніс ажывае і ракам выпаўзае з пакоя.

(*Заўважыўшы Адонісавы ўцёкі*). Жывы, сабака. (*Сумна ўсміхаецца*.) Значыцца, каханне забіць немажліва. Не магла я з такой адлегласці спудлаваць.

Пакой занураецца ў цемру, а калі з’яўляецца святло, побач з С а л а м е я й мы бачым А й ш э . Саламея маўчыць, нібыта яшчэ раз перажывае тую трагедыю, што некалі з ёй здарылася. Айшэ, не вытрымаўшы, пачынае плакаць.

А й ш э . Не пайду замуж!

Слёзы Айшэ вяртаюць Саламею ў рэальны свет.

С а л а м е я . Не плач, Айшэ. На жаль, шчырае каханне – небяспечная рэч.

А й ш э (*усхлітвае*). Памятаеш, Саламея-ханум, я папярэджвала цябе, што гэты дом – стары і вось-вось можа абваліцца? А ты запыталася: ці не таму я люблю сюды прыходзіць? Дык вось, гэта праўда.

С а л а м е я . Што – праўда?

А й ш э . Я прыходзіла сюды, сядала на падлогу і цярпліва чакала, калі ж дом абваліцца. Потым я пазнаёмілася з табой і перастала пра гэта думаць. Але цяпер... (*Горача.*) Давай чакаць разам, Саламея-ханум.

С а л а м е я (*гладзіць Айшэ па галаве*). Давай. Але не таго, калі абваліцца дом. Будзем чакаць твайго вяселля з Недзімам.

А й ш э (*надзьмуўшыся*). Недзім такі ж самы ашуканец, як і твой Адоніс. Добра, што ён з’ехаў у Егіпет. Я яго не кахаю!

С а л а м е я (*абыякавым голасам*). Дарэчы, я чула, што ён вярнуўся.

А й ш э (*узрушана*). Праўда?! Хто табе казаў? (*Трасе Саламею за руку.*) Дзе яго бачылі?

С а л а м е я . Ого, які імпэт! А кажаш: не кахаю, давай чакаць, пакуль дом абваліцца... Недзім зарабіў у Егіпце крыху грошай, напісаў процьму вершаў пра каханне да нейкай Айшэ і, аддаўшы іх візіру стараецца пра месца ў султанскай бібліятэцы. (*Убок.*) Не ведаю ўжо, якія там вершы, але я

якраз лячу ад мігрэні візіраву жонку, таму думаю, гэтае месца ён атрымае. *(Уголас.)* Так што неўзабаве чакай сватоў, Айшэ.

А й ш э. Ці пацячэ вада там, дзе цякла раней? Можа, Недзім мяне ўжо забыўся?

С а л а м е я. А вершы? Не, Айшэ, не сумнявайся! Дарэчы, я даведалася, што шчаслівы горад і праўда існаваў: зусім недалёка ад Стамбула. *(Са шкадаваннем.)* Толькі ад яго засталіся адны руіны.

А й ш э. Я хацела б пабачыць хоць руіны...

С а л а м е я *(узрадавана)*. Ну, калі ты ўжо нешта хочаш пабачыць, то неўзабаве паправішся.

А й ш э. Ах, Саламея-ханум, я такая шчаслівая! Дзякуй Алаху за тое, што я цябе сустрэла!

Абняўшыся, Саламея і Айшэ стаяць пасярэдзіне пакоя.

З'ява чацвёртая

У пакоі ў Саламеі пуста. У шафах няма лекаў і медычных прылад, са стала пазнікалі кнігі, не відаць і самой гаспадыні. Толькі куфар з адзеннем стаіць на сваім звыклым месцы. Праз патаемныя дзверы ўваходзіць шчаслівая А й ш э .

А й ш э. Я выходжу замуж, Саламея-ханум! *(Прыслухоўваецца да цішыні пустога пакоя.)* Нікога няма?.. *(Узлазіць на куфар.)* Сёння, як ніколі, мне хочацца ўбачыць цябе, Саламея, падзяліцца сваёй радасцю. А яшчэ мне хочацца ўбачыць неба, сонца, Недзіма. Я мушу абавязкова паправіцца. Інакш, як я буду даглядаць свой дом, дзяцей, як змагу дагадзіць свайму каханаму мужу?.. *(Кладзецца на куфар і марыць, пакуль не засынае.)*

З'яўляецца Я к у б Г а л ь п і р , трымаючы ў руках невялічкую ступку.

Г а л ь п і р. Айшэ, чаму ты не прыгатавала парашок ад запораў?

Спалоханая Айшэ ўсхопліваецца з куфара.

Г а л ь п і р. Mein Gott, што за жонку ты мне даў! Пацыент чакае мікстуру, а яна спіць! Бярыся за працу, гультайка! *(Аддае Айшэ ступу.)*

Уражаная Айшэ не можа вымавіць ні слова, пакорліва бярэ ступу і пачынае старанна таўчы парашок. Гальпір нервова ходзіць па пакоі. З'яўляецца Ю з а ф П і л ь ш т ы н , босы пачынае шукаць свае боты.

П і л ь ш т ы н. Айшэ, дзе мае боты? *(Знаходзіць боты за куфарам, скептычна іх разглядае.)* Чаму брудныя? *(Пагрозліва.)* Чортава дзеўка, я цябе прымушу выконваць свае абавязкі!

Айшэ кідае на стол ступу і бяжыць да Пільштына. Чысціць боты рукавом сукні.

Каб блішчэлі! Не забывайся, што ў цябе муж – харунжы аўстрыйскай арміі!

З’яўляецца А д о н і с з бандурай у руках. Сядае за ігральны столік, наладжвае бандуру.

А д о н і с. Айшэ, налі мне віна! Хуценька! Паміраю ад смагі.

Айшэ кідае боты Пільштына і бяжыць наліваць віна Адонісу. Са страху яна забываецца, што не бачыць і робіць усё, як відушчая.

(выпівае кубак віна і пачынае спяваць дурным голасам).

Таемнай радасцю прыйдзі ў мой сумны сэрца сад.
Хадзем, мой тонкі кіпарыс, у шчасны Садабад.
Ужо чакае лодка нас і кліча далягляд.
Хадзем, мой тонкі кіпарыс, у шчасны Садабад.

П і л ь ш т ы н. Айшэ, боты! Доўга я буду чакаць? Халера ясная!

Айшэ хуценька вяртаецца чысціць боты.

(Загадвае). Надзявай!

Айшэ з цяжкасцю нацягвае Пільштыну адзін бот.

Г а л ь п і р *(заўважае кінутую на стале ступу)*. Яшчэ не гатова?!
Teufel! Ты ведаеш, для каго гэтая мікстура? Для самога султана! Яго
вялікасць чацьвёрты дзень не можа схадзіць на гаршчок!

Айшэ бяжыць да ступы, але тут адрываецца ад бандуры Адоніс.

А д о н і с. Айшэ, яшчэ віна!

Айшэ кідаецца да Адоніса і налівае яму ў кубак віна.

Пацалуй мяне, ластаўка мая!

Айшэ паслухмяна цалуе Адоніса ў левую шчаку.

За наша каханне! *(Выпівае віно і падстаўляе правую шчаку.)* Яшчэ разок!

П і л ь ш т ы н *(крычыць)*. Як я пайду на вайну ў адным боце?!

Г а л ь п і р *(у роспачы)*. O, mein Gott, нам адсякуць галовы!

Зняможаная Айшэ не ведае, чый загад ёй выконваць, і нерухома стаіць каля Адоніса.

П і л ь ш т ы н (*абурана*). Не можа справіцца з трыма мужамі!
 Г а л ь п і р (*з'едліва*). А чацвёртага збіраецца завесці!
 А д о н і с (*ласкава*). Не слухай іх. (*Устае з-за стала.*) Давай лепш
 кахацца. (*Пачынае няспешна распранаць Айшэ.*)
 П і л ь ш т ы н. Хвіліначку, я патрабую сваёй долі! (*Скача ў адным
 боце да Айшэ з Адонісам.*)
 Г а л ь п і р. Мне належыць першыства! (*Далучаецца да астатніх.*)
 А й ш э (*прачынаецца*). Не! Не! (*Зрывае з вачэй павязку і вырываецца з
 кола назойлівых зданяў.*)

У пакой уваходзіць С а л а м е я , з-за яе спіны нясмела выглядвае Недзім,
 пераапануты ў вопратку фурмана. Здані хуценька сядваюць за стол і пачынаюць граць у
 косці, як бы нічога не здарылася.

С а л а м е я. Што з табой, дзяўчынка мая? Чаму ты крычала?
 А й ш э (*кідаецца да Саламеі*). Яны ўсе... Стары лекар, аўстрыйскі
 харунжны і той, з бандурай... Нібыта я іхная... О, Алах! Яны хацелі... Не,
 не... (*Плача і выцірае рукой вочы.*)
 С а л а м е я. Айшэ, зірні на мяне.
 А й ш э. Саламея-ханум!
 С а л а м е я. Ты бачыш, Айшэ.

Айшэ толькі цяпер разумее, што сапраўды бачыць Саламею. Здзіўлена
 разглядаецца вакол і заўважае Недзіма.

А й ш э (*яшчэ больш уражаная*). Хто гэта?

Недзім ад хвалявання не можа вымавіць ні слова.

С а л а м е я. Што ж ты стаіш, як слуп, хлапчына? Скажы што.
 Н е д з і м (*наспешна*). Я твой жаніх. (*Запінаецца.*) Твой будучы муж.
 А й ш э. Недзім!
 Н е д з і м (*усхвалявана*). О, мая радасць! Твае ясныя вочы зноў
 раскрыліся насустрач святлу! (*Да Саламеі.*) Пані Саламея, я паэт, але не
 знаходжу слоў, каб выказаць сваю... Няхай Алах узнагародзіць пані за
 дабрыню.

С а л а м е я (*расчулена*). Вашаму Алаху няма чаго больш рабіць, як
 толькі ўзнагароджваць чужаземак-хрысціянак.

А й ш э (*шэптам да Саламеі*). Саламея-ханум, чаму Недзім у такім
 уборы? Яму дзеля мяне давялося працаваць фурманам?

С а л а м е я. Што ты , мая дарагая, ён цяпер у нас працуе ў султанскай
 бібліятэцы. Але сёння яму давядзецца пабыць маім фурманом. (*Ціха.*) А табе
 – маёй служкай. Пераапанайся. (*Падае Айшэ накідку.*)

А й ш э (*здзіўлена*). Навошта, Саламея-ханум?

С а л а м е я. На жаль, я не змагу пабываць у вас на вяселлі, дзеці мае. Заўтра я адплываю ў Святую Зямлю. Але сёння нас чакае падарожжа ў горад шчасця. *(Важна.)* Заможная чужаземка на брычцы з фурманам і ў суправаджэнні сваёй служкі выпраўляецца паглядзець руіны Садабада.

А й ш э. А мой дзядзька?

С а л а м е я. Я дамовілася з ім, што возьмуся цябе лячыць – нібыта за грошы Недзіма – і таму мне трэба паказаць цябе сваім калегам. Твой дзядзька ўзрадаваўся, што нарэшце збудзе хворую пляменніцу з рук. *(Дапамагае Айшэ апрануць накідку.)* Можна ехаць. *(Бярэ Айшэ пад руку і накіроўваецца да дзвярэй.)* Хадзем, мой тонкі кіпарыс, у шчасны Садабад. *(Усміхаецца.)*

Н е д з і м *(падхоплівае і дэкламуе далей).*

Дазволу ў маці папрасі на пятнічны намаз
Прыйсці. Ад лёсу мы ўцячэм у заветны час.
Глухая сцэжка прывядзе да прыстані якраз.
Хадзем, мой тонкі кіпарыс, у шчасны Садабад.

Нам будзе малады вясляр дарогаю спяваць.
Пакінуць згодны я сяброў і скарбы ўсе аддаць
За згоду шчырую тваю ўвесь век мяне кахаць.
Хадзем, мой тонкі кіпарыс, у шчасны Садабад.

Калі Недзім чытае верш, Адоніс пачынае падыгрываць яму на бандуры. Айшэ рэзка спыняецца і азіраецца ў бок зданяў.

С а л а м е я. Чаму ты спынілася?

А й ш э. Успомніла свой жахлівы сон... Як добра, што вы мяне абудзілі. *(Выходзіць з пакоя, за ёю – Недзім.)*

С а л а м е я *(на самым парозе абарочваецца і звяртаецца да зданяў).* Ну, панове, гэта ўжо занадта! Бывайце назаўсёды! *(Упэўнена выходзіць з пакоя.)*

Разгубленыя амараты спыняюць гульню.

П і л ь ш т ы н. Я пратэстую! Мы афіцыйна не разведзеныя. Мусіш узяць мяне з сабой, Саламея.

Г а л ь п і р. Хто навучыў цябе медыцыне, meine Mädchen? Я не хачу заставацца ў гэтым жахлівым горадзе!

А д о н і с. Куды ты без мяне, Саламейка? Я ж тваё шчасце!

Чуваць нейкае рыпенне, потым паветра скаланае страшэнны грукат. Стары дом завальваецца, паглынаючы зданяў...

С а л а м е і н г о л а с . Вярнуўшыся з праходкі, мы ўбачылі, што стары дом заваліўся. Я адвяла дадому Айшэ, развіталася з Недзімам і з лёгкім сэрцам адплыла на караблі ў Святы Горад. Больш я ніколі не

сустракала ў сваім жыцці гэтую закаханую пару, але часта ўспамінала іх у малітвах да Пана Бога. Цікава, ці ўспаміналі яны ў малітвах да свайго Алаха вандроўную лекарку з далёкага паўночнага краю, якая паказала ім дарогу ў шчаслівы горад?..

З а с л о н а